

Sühreverdi'ye ve katline bakış açımız

Ahmet AĞIRAKÇA

Varlık bilgi ve değerler alanıyla ilgili problemleri akılcı ve teknik yöntemlerle, ilişkilendiren sistemli faaliyetleri olarak nitelendirilen, felsefe ilmi hikmet sevgisi olarak nitelendirilen Flesofia Arapça da ise felsefe diye isimlendirilerek İslam dünyasına intikal etmiştir. Flesofos ise “hikmeti seven kişi” olarak Arapça’da ise feylesuf çoğulu ise felâsife şeklinde intikal ettiği malumunuzdur. Spekülatif olarak felsefeyi tarif edenlerin dünya görüşünden yola çıkarak yorumlandığı için ortaya farklı yorumları çıkmış, bununla birlikte felsefenin bir dünya görüşü ve varlık hakkında olduğu şekliyle yaygın bir tarif kazanmıştır.

Eflatun'un “felsefe insanın gücü yettiği sürece Allah'a benzemesidir” diyerek ona teolojik bir muhteva kazandıran tarifine de İslami literatürde ve kaynaklarda bu haliyle de yer verilmiştir. Onun için ilk İslam Filozofu olan el-Kindi felsefenin tarifini yaparken: “felsefe Hikmet sevgisidir, İnsanın gücü yettiği ölçüde yüce Allah'ın fiillerine benzemesi demektir. Sanatların sanatı ve hikmetlerin hikmeti, insanın kendini bilmesi, insanın gücü ölçüsünde ebedi ve külli olan varlıkların hakikatini, mahiyet ve sebeplerini bilmesidir” der ve nasıl bir ilim ile karşı karşıya olduğumuzu anlatır. İslam dünyasında başlangıçtan beri felsefeye yöneltilen eleştiriler her şeyden önce onu dine karşı bir silah olarak kullanan materyalist ve ateist çevrelerin İslamî inanç ve akide sistemleriyle bağdaşmamasından kaynaklanmaktadır. Varlığı daha derinden aramak amacıyla yapılan her çalışma, irdeleme, yorumlama ve temellendirme alanında hikmet ve ilim şeklinde telakki edilen felsefe, her zaman ve her dönemde İslam toplumunun takdir ve teşvikini kazanmıştır. İslam dünyasında ortaya çıkan düşünce hareketleri kelim, tasavvuf ve felsefe olmak üzere başlıca üç alanda

gelişme gösterirken bunlardan ilki Kur'an'dan iman esaslarının ve ahlak ilkelerini temel edinirken, felsefe ise, antik ve helenistik düşünce mirasını araştırmalarında temel yapmakla birlikte kendine özgü yöntemlerle ele aldığı ontolojik, epistemolojik ve teolojik kavramları yorumladığı için çok farklı sonuçlara ulaşmıştır.

Bu sebeple Miladi 8. ve 13.yy. arasında İslam toplumunda yaklaşık 500 yıl süren bir felsefe hareketi oluşmuş birçok felsefe ekolünün ortaya çıkmasına yol açmıştır. Dehriiler, tabiatçılar İslam akidesi ile bağdaşmayan farklı düşünceler ortaya atarak felsefenin bazı bilge şahsiyetler tarafından eleştirilmesine sebep olmuştur. Bu tartışmaları bir kenara bırakarak asıl konumuz olan işrâkiliğe ve işrak günlerine dönersek herkesin malumu olduğu üzere Şe-Re-Ka kök fiilinden türetilen “İşrak” kelimesi sözlükte güneşin doğuşu sırasındaki ışımaya, aydınlanma, parlama, gibi aynı kökten türeyen maşrik coğrafya olarak “Doğu”yu ifade ettiği malumdur.

Terim anlamında İşrak epistemolojik olarak “akıl yürütmeye veya bir bilgi varsa da ona gerek kalmadan; bilginin doğrudan içe yönelik olması, iç aydınlanma, keşf ve zevke manevi tecrübe için kullanılan terim”dir. İşrak; “arınan insanın ilahi nurların tecellisi ile aydınlanıp kemale ermesi” şeklinde ahlaki anlamda da kullanılmaktadır. İşrak güneşin doğudan yükselerek her şeyi aydınlatması olgusundan hareketle; coğrafi anlamda da ışığın, bilginin ve aydınlanmanın da anayurdunun “Doğu Hikmeti” olduğunu da sembolize eder.

İşrakiye terimi “İslam düşünce tarihinde bilginin kaynağı olarak kabul edilen akıl, temel alan rasyonalite, meşşai felsefeye karşın mistik tecrübe ve sezgiye yani keşf, zevk teolojik düşünce sisteminin adıdır.” Şahabettin Yahya es-Sühreverdi gerçek bilgiye ancak mistik tecrübe yöntemiyle ulaşılacağını bu konuda mantıki yöntem ve çıkarımların geçersiz olduğunu savunmaktadır.

Sühreverdi'nin çalışma düşüncesine bakıldığında işrakilik seçmeci eklentik bir düşünce olarak görülmektedir. Ancak kaynağını nereden aldığı ve sisteme asıl adını veren hangi filozofa doktrin olduğu tartışma konusudur.

Felsefenin en önemli temsilcilerinden kabul edilen Şahabettin es-Sühreverdi “el-maktul” veya bazılarına göre “eş-şehid” olmuş olan ve görüşlerini değerlendirdiği *el-Hikmetü'l-işrak* adlı eserinde işraki hikmet'in ve önceki felsefi doktrinlerle olan iyi ilişkisini açık bir şekilde ortaya koyar. Sühreverdi bu düşüncesinde Aristo ve Eflatun'un etkisinde kaldığı son derece barizdir. Aslında bazı ibareler ile olayı aydınlatmak istersek, meşşai filozofların Aristo ile olan ilişkileri ne ise, Sühreverdi'nin ve İşrak Filozofu'nun Eflatun'la olan ilişkisi de aynı düzeydedir. İşte bunun için Sühreverdi işrak denilince özellikle farklı kültürlerin metod birliğini sembolize eden, bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Hakikate ulaşmanın birbirini tamamlayan iki yolu vardır. Biri nazar ve tefekküre dayanan bahs bir diğeri de kulluk ve çile çekme ahlaki arınmada en yüksek dereceye varmayı arzulayan teellühtür. Akl-ı beşerinin kifayetsizliğini ileri sürerek düşünmeye ve araştırmaya muhtaç olmadan keşf yoluyla hakikatin bilgisine ulaşmış olan kişiye “müteellih” denilir.

Sühreverdi bahs ve teellüh yöntemleri kullanmaları bakımından hakikati arayanları 3 gruba ayırırken

a-“Teellühü esas alıp bahse önem vermeyenler”,

b- Tefekkür ve bahsi esas alıp teellühü ihmal edenler,

c-Her iki yolu takip edenler şeklinde gruplandırmaktadır. Birincisine “müteellih”, ikincisine “hakîm”, üçüncüsüne “müteellih-i hakîm” veya “ilahi hakîm” olarak adlandırmaktadır. Sühreverdi peygamber ve sufilerin çoğunluğunu “müteellih” olarak Aristo ve İbn-i Sina'yı hakîm olarak görürken kendisini de dahil ettiği “müteellih hakîm” grubu farklı kategorisinde değerlendirmektedir. Sühreverdi, ruhi arınmayı nefsi zulmetten kurtarıp onu nur

âlemine ulaştırmayı esas alan işrakilik felsefesini geliştirirken kendilerine hayranlık duyduğu Beyazid-ı Bistami ve Hallac-ı Mansur gibi sufilerden tasavvuf hakkındaki bu bilgileri olabildiğince almış ve onlardan istifade etmiştir. Ontik varlığı nur kavramıyla açıklayarak bir çeşit nur metafiziği yaparak Kur'an-ı Kerim'deki "Allahu Nuru's-semavati ve'l-ard"(Allah göklerin ve yerin nurudur) ayetini iyi yorumlayarak İmamı Gazali *Miřkatu'l-Envar* adlı eserinde idealize edilen nur düşüncesinin onun için bir ilham kaynağı olabileceğini bilmek gerekir. Bunun yanı sıra Karmatiler'deki imamet ve kutub kavramlar yeni Pisagorcu ve sabiilerin yıldızlara yaptıkları dua ve münacâtlar kadim Gnostik unsuru işraki düşüncede görmek mümkündür. Dolayısıyla uzlaştırılması çok zor kadim kültürlerle, İslam inanç ve kültürünün aldığı bir çok düşünce ve ortak bir paydada buluşturarak oluşturduğu sistem alabildiğine eklektik bir sistem ve düşünce yapısıdır. Bu yorum ve yaklaşımlarla da onu devrin sultanına "gammazlayanların" ellerine verdiği bir koz mudur acaba? diye de sormadan kendimizi alamıyoruz, zira böyle düşünmek de mümkündür.

Çünkü Eflatun'dan meşşai Ibn-i Sina'ya, eski İran hikmetine yeni Pisagor'cu sabilerin dua ve münacatlarına, Gnostik kültürdeki mevcut olan birçok unsura Hallaci Mansurdan Beyazidi Bistamiye kadar renkli ve farklı düşünceleri harmanladığımızda karşımıza mozaik bir düşünce çıkmaktadır. "Vahye dayalı ve kesin hükümlerden oluşan bir dinin mensubu olarak" o dönemlerdeki yorum ve yaklaşımları, bu kadar farklı düşünceleri kaldıramayacak kimselerin var olduğunu ve onların o günkü toplum ve yapıyı oluşturduğunu düşünmek gerekmez mi? Bir taraftan kıskançlıkları, diğer taraftan insanoğlunun taşıdığı nefis ve onun yanında yaşayan şeytanı ise rakip olarak kabul ettiği bir kimseye karşı tavır alması muhtemel olacağından düşündüğümüzde Sühreverdi'yi Sultan'a farklı inanç sahibi olarak takdim eden birilerinin olmuş olabileceğini düşünmemiz de gerekir.

Bugünkü ortamları paylaşanlar olarak, bu konularda farklı ekollerle beslendiğimiz için olaya değişik şekillerde ve değişik zaviyelerden bakmış olabiliriz. Ama özellikle bu kadar düşünceyi bir araya getirdiğinde bunun şikayet edilmesinden “bu adam dinden çıkmıştır” diye onun ölümüne sebep olacak bir düşünceyi de belki yeniden gözden geçirmemiz gerektiğine inanıyorum. Sühreverdi'nin katledilme sebebi üzerinde dururken belki bu düşünceleri de göz önünde bulundurmamız gerekmektedir. Aslında vahyin kontrol ettiği bir akıl ve bilginin doğrudan içe doğması, iç aydınlanma keşf ve zevke yani manevi tecrübeye dayanan bilgi harmanlandığı zaman İslami ruh ve inanca ulaşılabilir. Bunda imanı zedeleyecek ve inanç açısından da sakınca teşkil edebilecek bir durum söz konusu değildir. Bunda bir sakınca da olmaz. Öncelikle “vahdet-i vücud” ve “ene'l-hak” düşüncesiyle “Tanrı kainatı yaratıp köşesine çekildi, teferruat ile uğraşmaz” anlayışı laik düşünceye temel teşkil eden bir anlayış vardır. Bu düşünceye sahip olan Aristo ile meşşai filozofların düşünceleri ve Karmati düşüncesi yeni Pisagor'cu ve sabiilerin kadim helvetik ve Gnostatik kültürü, hatta daha uzun zaman uğraşıp da çözemediği bilgi problemini rüyasında imdadına yetişen Aristo'nun yardımı ile çözdüğü rüya ile ve kendisinin el-melekut ile desteklenmiş bir ruh ile olmak, diğer taraftan nübüvvetin “vehbi değil Kesbi/müktesep olduğu anlayış ve inancını” harmanladığımızda böyle bir inançta sakıncalar görülebilir. Acaba “teosofik ve helvetik bir ilahiyat hedefini taşıyan bu cins kafa, müthiş bir zeka ve bir büyük zihin sahibi olan Sühreverdi'nin katledilerek heder edilmesi bu farklı yorumların birbirine eklenmesiyle karmaşık bir düşüncenin ortaya çıkmasına sebep olması mı etkili olmuştur” diye düşünmek gerektiği kanaatindeyim.

****

****

Şahabuddin Sühreverdi İran'dan gelip Biladu's-Şama doğru giderken uğradığı Mardin'de felsefe ve tıp ilmini tahsil ettiği hocası Fahrüddin el-Mardinî el-Ensari ile olan dostluğu, görüşmeleri esnasında ondan aldığı ilham ile düşüncesinin gelişmesinde rolü olduğunu, ifade edersek bu şehrin bilim

adamlarının tarihin derinliklerinde ilim hayatına olan aşinalığını da görebiliyoruz. Hatta Fahrüddin el-Mardinî'nin Sühreverdî hakkında: “parlak zekaya sahip birisi ama cüretkar ve tedbirsizlik ölümüne sebep olabilir” şeklinde ifade ettiği sözü kuvvetli bir Mardin feraseti sonucudur, dersem mübalağalı bir yaklaşım olarak görülmemelidir. Nitekim Seyfettin el-Amidî de Sühreverdî için söylediği sözler Fahreddin el-Mardinî'yi desteklemektedir. O da Sühreverdî için: “bilgisi çok, aklı az bir kişi” demiştir. Bazen insanoğlunun Hırs ve dünyevi arzuları aklının önüne geçer. Bu gerçekten dikkat edilmesi gereken hepimiz ile ilgili bir husustur. Hırs ve dünyevi istekler asla aklın önüne geçmemeli diye düşünüyorum. Bunu körükleyen bazı duyguların da insanın içinden kamçılanarak dışarıya zuhur etmesi halinde ise, insanın izzetini zedeler. Herkesin bilgi birikimi elde ettiği ekollere göre farklı düşüncelerle şekillenebilir Ama ne olursa olsun bir düşünen şahsiyeti ortadan kaldırmak gerçekten İslam ilim dünyası için büyük bir kayıp olmuştur.

Benim Salahaddin el-Eyyubî'yi çok sevdiğimi bilenler çoktur. “*Salahaddin el-Eyyubî ve Kudüs’u Yeniden Fethi*” adını taşıyan bir çalışmamızın da olduğu, yıllardan beri Kudüs ve Filistin’le ilgili düşüncelerimle Salahaddin'i hep öne çıkardığımı dostlarımız bilmektedir, Ama gerçekten de bunun yanında böyle bir şahsiyetinde katledilmesi İslam Bilim Tarihi açısından belki bir ibret, belki de bir kayıp olmuştur. Bir kişinin toplumda genel bir zarara sebep olması halinde ise hukukun üstünlüğü söz konusu olup, “şeriatın kestiği parmak acımaz” denilmiştir.

***   ***

Üniveristemizin yıllardır yapmakta olduğu “İşrak Günleri” ile sadece İşrakiye ekolü değil, tümüyle İslam felsefesinin bütün ekollerinin irdelenmesi ve ele alındığı bir çalıştaylar silsilesidir. Bu ekolün daha detaylı bir şekilde ele alınması ve anlaşılması Sühreverdî'nin ve şarihlerinin özellikle Şemseddin Şehrezuri ve Kutbeddin Şirazi, İbni Kemmine'nin ve onlardan sonra gelenlerin

bir Giyaseddin Teştekî'nin Celaleddin Devvani, Molla Sadra'nın ve Hasan el-Turdi'nin düşüncelerinin irdelenmesi son derece önemlidir.

Mardin Artuklu Üniversitesi olarak son 3 yılda yaptığımız ilmi çalıştaylarla “Birinci ve İkinci İşrak Günleri”, “İslam Bilim ve Felsefe Tarihi sempozyumu”, “el-Cezeri ve İlimler Tarihi” Sempozyumu uluslararası Kutu'l-Amare Sempozyumu ile “Uluslararası Şehadetinin 50. Yılında Mütefekkir Seyyid Kutup Sempozyumu” ve “Ortadoğu Sempozyumu” ile çalışmalarını devam ettirdiğini hep birlikte müşahede ediyoruz. Bunlar Mardin Artuklu Üniversitesi olarak Son iki yılda gerçekleştirdiğimiz ilmi toplantıların bir kısmı olmuştur.

Son olarak bu çalıştayda emeği geçen ve ilmi açıdan yaptıkları katkılarından dolayı değerli kardeşim ilim adamı Doç.Dr. Nesim Doru'ya ve ekibine; idari açıdan da Genel sekreter yardımcımız Rifat Saidoğlu ve ekibine teşekkürlerimi sunarım. Değerli ilim adamları kardeşlerimize, şehrimize teşrif etmeleri ve bu ilmi çalışmaya katılmalarından dolayı müteşekkir olduğumu arz ederim.

Prof. DR. Ahmed AĞIRAKÇA